

Л. О. СИМОНЕНКО
АНТОНІМИ В БІОЛОГІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Одним з важливих проявів системних відношень у мові є протиставлення її елементів. Поняття завжди виникають парами. Кожне з понять містить у собі свою протилежність, яка ґрунтується на відмінності всередині одного й того ж явища (якості, властивості, стану, руху тощо). Антонімічність виступає як особлива характеристика лексичного значення слів, як специфічне мовне відображення відмінностей і протиріч в предметах і явищах об'єктивного світу. Осмислення такої протилежності допомагає точніше визначити значення слів, їх взаємозв'язки та місце в лексичній системі мови. «В мові науки, — як зазначає В. П. Даниленко, — антонімія виступає одним із регулярних принципів найменування понять з протилежним змістом і реалізується в двох типах: лексичному і словотворчому». Ця реалізація передається різнокореневими або лексичними антонімами: *життя — смерть, захворювати — одужувати, зацвітати — відцвітати, зовнішній — внутрішній, народження — вмирання* і однокореневими або граматичними антонімами: *гіпертонія — гіпотонія, гіперплазія — гіпоплазія, гігієна — антигігієна*. Значення протилежності реалізуються різними частинами мови: іменниками, прикметниками, дієсловами в залежності від того, з якого боку характеризується те чи інше явище. В однокореневих антонімах воно виражається не коренями слів, а афіксними частинами (*ген — антиген, гармонія — дисгармонія*), в складних словах — одним із складових компонентів (*макрофауна — мікрофауна, макросвіт — мікросвіт*).

В біологічній термінології антонімічні значення реалізуються протиставленням безпрефіксного слова префіксальному: *тіло — антитіло, гігієнічний — антигігієнічний*, напр.: «Гігієнічний догляд за шкірою обличчя залежить від її особливостей» (Наука і суспільство); «Писарев... рішуче виступав проти *антигігієнічних* умов шкільних занять» (Шкільна гігієна). Шляхом протиставлення різних за значенням префіксів, напр., префікси іншомовного походження **гіпер-**, **гіпо-** вказують на надмірність, перебільшення або недостатність чи пониження установленої норми: «Перебування людини в умовах більш високої температури призводить до нагромадження тепла в організмі, до розвитку *гіпертермії — перегрівання*» (Знання та праця); «Завдяки *охолодженню* організму — *гіпотермії* лікарям вже вдалося вивести багатьох людей із стану клінічної смерті». (Наука і суспільство); «Порушення кров'яного тиску полягають або в *підвищенні (гіпертонія)*, або *зниженні (гіпотонія)*» (Курс патології).

Крім однокореневої антонімії, що ґрунтується на кореляції префіксів, існують терміни-антоніми так званого змішаного типу, де антонімічні відношення побудовані на протиставленні перших компонентів складних слів при однакових других (*макроелементи — мікроелементи*).

Ці складові частини можуть вказувати на різні ознаки, властивості речей, явищ, позначених другим компонентом. Так, усічені основи **макро-**, **мікро-** містять у собі ознаки протилежності розміру, вираженого другим компонентом, який може бути і цілим словом, і усіченою основою: *макроструктура — мікроструктура, макрофауна — мікрофауна, макромолекула — мікро-молекула, макрофаг — мікрофаг, макрокосм — мікрокосм, макродобриво — мікродобриво, макроцефал — мікроцефал, макрофлора — мікрофлора, макросвіт — мікросвіт*, напр.: «Якщо в *макросвіті* воно (тяжіння) є могутньою силою, яка регулює рух планет, зірок, зоряних систем, то в *мікросвіті* його дія дуже незначна» (Наука і суспільство); «*Макрокосми* й *мікрокосми* — Ні, це не сон! Ні, це не мить! Все рухається, все звучить» (М. Терещенко).

Для вираження протилежності одиничності чи чисельності, представлені другим компонентом складного слова, вживаються усічені основи грецького походження **моно-**, **полі-**. Компонент **моно-** у складних словах відповідає поняттям «одно», «єдино», а **полі-** — поняттям «численний» і «багато»: *моногамія — полігамія, моногамний — полігамний, моногенізм — полігенізм, моноплоїдія — поліплоїдія, мономери — полімери, монофаг —*

поліфаг, моносахариди — полісахариди, моноцукри — поліцукри, напр.: «Цикади рослиноїдні — в переважній більшості *поліфаги*. Живляться, висисаючи соки з рослин» (Виробнича енциклопедія садівництва); «Філоксера є *монофагом*: вона живиться виключно на виноградній лозі» (Захист рослин від шкідників і хвороб).

Як видно, антонімія одного з складових компонентів складного терміна призводить до антонімії всього складного слова в цілому.